

**HALUK AŞAR, BİYOETİK GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE,
KİMLİK YAYINLARI, KAYSERİ, 2019, s. 225.**

DOI: 10.33404/anasay.1161609

Çalışma Türü: Kitap Tanıtımı/ Book Reviews¹

Yetkin KARAOĞLU*

2017 yılında “*Canlı-merkezcilik İnsan-merkezcilik İkileminde Biyoetiği Yeniden Düşünmek*” başlıklı doktora tezinden kitaplaştırılan söz konusu eser, şuan Erciyes Üniversitesi’nde görev yapmakta olan Dr. Öğr. Üyesi Haluk Aşar tarafından kaleme alınmıştır. Eser, Aralık 2019’da Kayseri’de Kimlik Yayınları’ndan çıkmıştır. Kitap üç ana bölüm, bir sonuç ve ek bölümlerinden oluşmaktadır. Birinci bölüm, “*Geleneksel Biyoetik ve Eleştirisi*”; ikinci bölüm, “*İnsan Merkezci Biyoetik*”; üçüncü bölüm ise “*Canlı Merkezci Biyoetik*” ve Sonuç bölümü ise “*Sonuç Yerine: Canlı-Merkezci Biyoetik’in Kökeni: Fritz Jahr*” başlıklarını taşımaktadır. Yazarın da ifade ettiği üzere sonuç bölümü daha önce Kilikya Felsefe Dergisi’nde Ekim 2019 sayısında yayımlanan “Tıp Etiğinden

1- Makale Geliş Tarihi: 13. 08. 2022 Makale Kabul Tarihi: 17. 11. 2022

* Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, phd.yetkinkaraoglu@gmail.com, **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-5036-2590>

Biyoeetiğe: Fritz Jahr” başlıklı makalesinden büyük oranda faydalanarak oluşturulmuştur. Eserin ayrıca “Biyoeetik ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” başlığını taşıyan bir de ek bölümü bulunmaktadır. Biyoeetik, yapısı itibariyle sadece biyoloji, tıp ve etik alanları ile ilgili olduğu anlaşılrsa da tarihi süreci ve kapsamı açısından dini ve inançları da bünyesinde taşımaktadır. Bu sebeple biyoeetik belirli bir bilimin inceleme konusu olmaktan uzak olup felsefe ve dini içine alan disiplinlerarası bir konuma sahiptir. Dolayısıyla değerlendirmemiz eserin tanıtımını ve biyoeetik din ilişkisi açısından değerlendirilmesini içermektedir.

Aşar’ın doktora tez başlığı dikkate alınacak olursa eserin ana konusunun Tez: İnsan-Merkezci Biyoeetik, Antitez: Canlı-Merkezci Biyoeetik ve Sentez: Sonuç Yerine bölümlerinden oluştuğu görülmektedir. Bu anlamda İkinci Bölüm ve Üçüncü Bölüm arasındaki ilişki, alt bölümleriyle eş zamanlı incelendiğinde konunun oldukça akıcı ve çözüm odaklı ele alındığı görülebilmektedir. Ayrıca eserde Antitezin sonuç verilerinin Sentezle birlikte verilmesi konu tekrarıdan kaçınılması ve her iki bölüm sonucunun eserin sonunda tek başlık halinde okuyucuya sunulması konuların bir bütün halinde ve daha iyi anlaşılabilmesine olanak sağlamıştır. Ancak Sonuç Yerine bölümünde “Canlı-Merkezci Biyoeetik” eksenli konu bütünlüğünden ziyade çoğunlukla İnsan-Merkezci Biyoeetik’e eleştirilerden oluşması canlı-merkezci biyoeetik açısından bir eksiklik olarak görülebilmektedir. Diğer taraftan ise genel kabul gören insan-merkezli yaklaşımın canlı merkezli yaklaşımla yeniden düşünülmesi/değerlendirilmesi ve daha kapsamlı bir biyoeetik anlayışının ortaya konulma gerektiğinin vurgulandığı da görülmektedir. Değerlendirmemizde eserin bölümleri dikkate alınmıştır.

Giriş Bölümü

Yazarın eserinde ele aldığı konuyu tanıtmasını, sınırlarını çizmesini, yöntem ve amacını yansıtmaktadır. Giriş bölümünün ilk sayfalarında biyoeetik alanında Lawrance E. Johnson, Fritz Jahr ve Van Rensselaer gibi konunun önemli isimleri ve çalışmalarından bahsedilmekte ve sonrasında eserin amacı yazar tarafından şöyle belirtilmektedir:

“Bu kitabın amacı öncelikle biyoeetiğin yeni bir etik düşünüş gerektirdiğini

ve klasik insan-merkezci etiğin karşısında yer aldığını göstermeye çalışmaktadır. İkinci olarak yine bu amaç doğrultusunda günümüzde kullanıldığı anlamıyla uygulamalı bir etik olan biyoetik disiplininin eleştirisini yapmaktadır.” (Aşar, 2019, s. 10)

Birinci Bölüm

Geleneksel biyoetik ve eleştirisi konu edilerek eserin daha iyi anlaşılabilmesi için kavramsal bir giriş yapılmıştır. Yazar ilk olarak geleneksel etik ve kökeni üzerine eğilerek biyoetiğin felsefi temelleri üzerinde durmuştur. Bu sebeple Aristoteles, Kant, Descartes, Bentham, Mill, Scheler, Kuçuradi, Thomas Aquinas ve Paul Taylor gibi filozof ve akademisyenlerin görüşlerini öne çıkarmıştır. Geleneksel etiğe göre etiğin konusu olan insanın ne olduğunun belirlenmesi önemlidir. Bu gerekliliğin arka planında ise insanın ontolojik açıdan önemli oluşu bulunmaktadır. Yazara göre bu ayrım insanı diğer canlılardan ayıran ve ahlaklı yapan özelliklerle mümkündür. Bu ayrımın Aristoteles, Aquinas, Descartes ve Kant’a göre *akıllı davranabilme*; Jeremy Bentham ve John Stuart Mill’e göre *fayda*; Scheler ve Kuçuradi’ye göre *etik davranabilme* olduğu ifade edilmiştir (Aşar, 2019, s. 22).

Akıllı davranabilme noktasında Aristoteles’e atıf yapılarak söz konusu ayırt edici yetinin ruhun akla uygun davranışıyla erdemli olmanın mümkün olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca ona göre her eylemin bir olan ve olması gereken şeklinde genel ifade edebileceğimiz bir ereği vardır. Eserde örneği verildiği üzere gitar çalan iki kişinin işi gitar çalmaktır. Ancak bir gitarçı gitar çalırken diğer bir gitarçı iyi gitar çalmaktadır. Dolayısıyla işinde iyi olan gitarçı erdemli olmaktadır (Aşar, 2019, s. 24). Bu temelden yola çıkan Aquinas, doğada da aynı oluşun bulunduğu ve bu özelliğiyle ilahi planın yürürlükte olduğu yaklaşımında bulunmuştur. Ona göre:

“Doğanın da kendine özgü bir amacı vardır ve doğal düzenin ahenkli bir biçimde çalışması Tanrı’nın planının iyiliğini gösterir. Bu kurumda, doğal yasa ya da doğal hukuk içinde, hem doğada bulduğumuz betimsel düzenlilikler ve hem de düzenliliklerin ilahi bir düzenin parçası olması nedeniyle, etik olarak

izlemek zorunda olduğumuz normatif ve buyruk niteliğinde kurallar vardır. Doğal gizil gücümüzün bu etik gelenekte açığa çıkması birey için en yüksek etik biçimdir.” (Aşar, 2019, s. 25)

Aquinas’ın görüşlerinde “özgüsel *amaç tanrısal iyi ve ilahi plan*” söylemleri göze çarpmaktadır. Ancak bu yaklaşım, ruh-akıl ilişkisi bağlamından koparılarak geliştirilmiş, daha çok ilk dönem Helenistik Yahudi din adamlarının görüşlerinde kendisini bulmaktadır. Her ne kadar Aquinas, felsefi anlamda bu görüşünü Aristoteles’in görüşünün yorumlanması olarak sunsa da form olarak felsefeden alınarak dini hale getirilmiş yorumlamalardan oluşmaktadır. Bu anlamda onun yaklaşımı Talmud’ta iyi ve en iyi olarak ifadesini *gökteki kudüs ve yerdeki kudüs* olarak bulmaktadır. Talmud, Tanah’ın (Yazılı Kutsal Metin) yorumlandığı Yahudiliğin (sözlü geleneğin) kutsal kitabıdır. Talmud’a göre yeryüzündeki Kudüs gibi bir de gökyüzünde Kudüs vardır. Tanrı’nın yeryüzündeki Kudüs’e girmeden gökyüzündeki Kudüs’e girilemeyecektir. Dolayısıyla Tanrı’nın yeryüzündeki Kudüs’e girebilmesi için onun Mesih tarafından yeniden inşa edilmesi gerekmektedir (Bozkurt, 2004; Harman, 2002). Tanrısal iyi ile direkt bağlantılı bu örnek, Aquinas’ın din adamı olmasıyla da bağlantılı olarak görüşlerinin dini temelini oluşturmaktadır. Çünkü iyi olarak Kudüs’ün varlığı; en iyi olarak yerdeki Kudüs’ün göktekiyle ve Tanrı’nın oraya girişiyle aynı olmasının vurgusu yer almaktadır. Aynı şekilde Kudüs’te olduğu gibi iyi olarak insanın da en iyi olarak İsa’nın hayatının örnekliğinde olması Hristiyanlığın konuya yaklaşımı açısından önemlidir.

Fayda noktasında insanın ayırt ediciliğini savunan Mill, bu konuda eylemlerin sonuçlarına bakılarak değerlendirilebileceği, bu bakımdan bir eylem genel mutluluk veya fayda sağlıyorsa doğru; değilse yanlış kabul edilmektedir. Genel fayda ve mutluluğuna vurgu yapan Mill, bunu Aquinas gibi dini bir temele dayandırmaktadır:

“Faydacılık yolu şahsi menfaatle diğerlerinin menfaati arasında bireyin en kesin tarafsızlıkla, iyilik isteyen, hasbi bir seyirci kalmasını diler. Faydacı ahlakın en tam bir deyimini Nasıralı İsa’nın düsturlarında buluruz; başkasının size yapmasını istediğiniz şeyi başkasına yapmak, komşunuzu kendiniz gibi sev-

mek... İşte faydacı ahlakının ideal yetkinliğini gösteren iki kural!" (Aşar, 2019, s. 25)

Mill, genelin faydası eksenindeki örnek ahlakı İsa'da bulduğunu ifade etse de söz konusu genel fayda düşüncesi felsefi bir temelden ziyade dini bir temelden yola çıkılarak vurgulanmıştır, denebilmektedir. İsa'nın sadece genel fayda ile ilgili olduğuna değil ağırlıklı olarak *faydacı ahlakın ideal yetkinliğini* temsil ettiği vurgulanmaktadır. Fakat onun içinde bulunduğu dini gelenek noktasında komşuluk konusunda dini açıdan tek bir örnek bulunmamaktadır. Kitab-ı Mukaddeste komşuluk ve önemine yönelik pasajların yanında Hristiyanlığın çıkış noktası Yahudilikte de komşuluğun önemine vurgu yapan pasajlar da bulunmaktadır. (Kitab-ı Mukaddes)'ten örnek olarak şunlar verilebilir:

"Komşunuzun abasını rehin alırsanız, gün batmadan geri vereceksiniz" (Çıkış. 22:26)

"Komşuna karşı yalan yere tanıklık etmeyeceksin." (Yasanın Tekrarı. 5:20)

"Komşunun karısına kötü gözle bakmayacaksın. Komşunun evine, tarlasına, erkek ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin." (Yasanın Tekrarı. 4:21)

"Borçları bağışlama işini şöyle yapacaksınız: Her alacaklı, komşusunun borcunu bağışlayacak. Borcun ödenmesi için komşusunu ya da kardeşini zorlamayacak. Çünkü RAB'bin borçları bağışlama yılı duyurulmuştur." (Yasanın Tekrarı. 15:2)

"Komşusunun sınırını değiştirene lanet olsun!" "Bütün halk, 'Amin!' diyecek." (Yasanın Tekrarı. 27:17)

"Adam şöyle karşılık verdi: "Tanrın Rab'bi bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün gücünle ve bütün aklınla seveceksin. Komşunu da kendin gibi seveceksin." (Luka. 10:27)

Eski Ahit'ten alıntılanan pasajlarda da görülmektedir ki Mill, dini anlamda *faydacı ahlakın ideal yetkinliğini* İsa'da olduğundan bahsetse de Hristiyanlığın

var oluş noktası olan Yahudiliğin “genel fayda” ekseninde aynı vurguya sahip örnekleri bulunmaktadır. Dolayısıyla “genelin faydası” açısından Mill, görüşlerini dini örneklikte açıklamaktan ziyade dini görüşlerini genelin faydası olarak açıklama eğiliminde olduğu ifade edilebilmektedir.

Biyoetiğin insan-merkezci düşünüşte dini-felsefi olarak farkındalık oluşturan Xenophanes’in yaklaşımına yer verilmiştir. Xenophanes’e göre “*eğer atların, aslanların veya sığırların elleri olsaydı ya da elleriyle çizim yapabilselerdi ve insanların yaptığı gibi işler yapabilselerdi onlar da Tanrı’ları kendi biçimlerine göre yaparlardı.*” (Aşar, 2019, s. 35). Onun bu görüşü insan-merkezci yaklaşımının kaynağı ve merkezi konusunu açıklamakla kalmamakta, ayrıca hayvanlardan da örnekler vererek onların açısından düşünülmesini sağlayarak canlı-merkezci yaklaşıma kapı aralamaktadır. Geleneksel etiğin hem mantığı hem de eleştirisi açısından Xenophanes’in bu görüşünün verilmesi konunun anlaşılabilirliği açısından oldukça yol göstericidir.

Yazar geleneksel etiğin iki ana yaklaşımla temellendirildiğini ve bu alanların din ve felsefe olduğunu ifade etmiştir. Dini alanda etiğin belirleyicisi Kut-sal’dır, Tanrı’dır. Tanrı’nın din aracılığıyla merkez belirlediği unsur ise insandır. Dolayısıyla insan diğer canlılardan farklılığını Tanrı tarafından var edilmesi ve yetkilendirmesiyle elde etmektedir. J. C. Evans konu hakkındaki tespiti zikredilmiştir:

“Dünyanın geri kalanı üzerinde insanın varlığının üstünlüğü savı Tevrat’ın birinci kitabında ilk yaratılış hikayesinde ifade edilir. Tanrı kendi suretinde yaratılan insana “tüm vahşi yaratıkların efendisi olmayı” (Genesis 1:26) ve “yeryüzünü doldurmayı ve işgal etmeyi” buyurur...” (Aşar, 2019, s. 39)

Ayrıca konuya devamla Sokrates’in bu düşünce yapısına itirazı gelmektedir:

“Söyle bana Euthydemus, Tanrıların insanı ihtiyacı olan şeylerle donatmak için gösterdikleri uğraş üzerinde düşünmek hiç aklına gelmedi mi? Şimdi; yiyeceğe ihtiyacımız olduğuna göre toprağı nasıl mahsul verir hale getirdiklerini, yalnızca isteklerimize göre değil zevkimize göre de farklı şeyleri bolluk

inde verebilecek farklı mevsimleri de ayarladıklarını düşün ve daha alt seviyedeki hayvanların da bunlardan insan sayesinde yararlandıkları belli değil mi?” (Aşar, 2019, s. 40)

Geleneksel etiğin dinsel temelleri sadece dini-felsefi karşılaştırmalı yaklaşımlarla işlenmesi konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca söz konusu örnekler belirli din ve dini geleneklerde değil diğer bölge ve toplumların din ve dini geleneklerinde de bulunmaktadır. Dolayısıyla geleneksel etik dini arka planı açısından oldukça geniş bir temellendirmeye sahiptir. Yazar da buna dikkat ederek diğer Hint dinlerine değinmiştir. Bu çerçevede E. Pluhar'dan alıntı yapmıştır:

“Yaklaşık olarak Hristiyanlığın doğuşundan 3000 bin yıl önce, antik Sanskritçe Vedalar tüm yaşama saygı duyulması gerektiğini söyleyen ‘Ahimsa’ doktrininden bahseder. Bu doktrin Budizm, Hinduizm ve Caynizm’in de içinde bulunduğu pek çok doğu dininin temelinde kendi varlığını sürdürür. Fakat Ahimsa doktrini yaşayan varlıklara farklı derecelerde ahlaki değerler atfeder. Bunlardan bazıları ruh göçüne inanır ki buna göre bir ruh işlediği günahların cezası için tekrardan hayata insan-dışı bir varlık olarak gelir.” (Aşar, 2019, s. 42)

Yazar, insan-merkezci yaklaşımın dini dayanaklarında görüldüğü üzere Sami dinler (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam) ve Hint Dinleri (Hinduizm, Budizm ve Caynizm) özelinde konunun özetlenmesine çalışmıştır. Ancak İslam dini açısından geleneksel etiğe yönelik örnekler verilmemiştir. Dolayısıyla konunun İslam dini açısından örneklerinin çoğaltılmasının konunun daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlayacağı kanaatindeyiz (*Kur’an-ı Kerim*)’e göre:

“Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü’min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkar ederse bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır.” (Mâide 5/4)

“Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için bir ısınma ve birçok faydalar vardır. Hem de onlardan yersiniz.” (Nahl 16/5)

“...Haramlığı size okunanların (bildirilenlerin) dışında bütün hayvanlar size helal kılındı...” (Hac 22/30)

“Hayvanlarda sizin için elbette bir ibret vardır. Onların içlerindeki süttten size içiririz. Onlarda sizin için daha birçok faydalar da vardır ve onlardan yersiniz de.” (Mü’minûn 23/21)

“Görmediler mi ki biz onlar için, ellerimizin (kudretimizin) eseri olan hayvanlar yarattık da onlar bu hayvanlara sahip oluyorlar.” (Yâsîn 36/71)

“Bunları sizin için ve hayvanlarınız için bir yarar kaynağı yaptı.” (Nâziât 79/33)

“Böylece sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için orada taneler, üzüm-ler; yoncalar; zeytinler; hurmalıklar; sık ağaçlı bahçeler; meyveler ve otlaklar ortaya çıkardık.” (Abese 80/27-32.)

Pasajlarda görüldüğü gibi Kur’an temelinde de geleneksel ahlakın -her ne kadar fayda noktasında hayvanlara da vurgu yapılırsa da- insan-merkezli olduğu görülebilmektedir. Her ne kadar Hint dinleri örneğinde canlı varlıklar ve insan ilişkisi karşılıklı ilişkiye dayanmakta ise de Sami dinler örneğinde bu ilişkinin Tanrı-insan ekseninde olduğu görülmektedir. Yazar tarafından geleneksel biyo-etğin felsefi kaynakları alt başlığında ele alınsa da Aquinas’ın alttaki temellen-dirmesi felsefi olmaktan ziyade dinidir. Ona göre:

“Vahşi hayvanları öldürmenin bir günah olduğunu söyleyenlerin yanlışını düzeltiyoruz. Çünkü ilahi düzene göre hayvanlar eşyanın doğası gereği insanlar kullansınlar diye yaratılmış varlıklardır. Sonuç olarak insanlar, hayvanları öldürerek ya da başka biçimlerde kullanırken haksızlık etmiş olmazlar. Bu nedenle, Tanrı Nuh’a şöyle seslenmiştir: ‘Yeşil bitkiler gibi, tüm etleri size verdim’” (Aşar, 2019, s. 49; Yaratılış, 9:2-3)

“...Örneğin birisi bir kişinin öküzünü öldürürse öküzü öldürdüğü için değil fakat özel mülkünde kişiye zarar verdiği için günah işlemiş olur. Bu

nedenle bu günah cinayetten dolayı değil, fakat hırsızlık veya soygundan dolayı bir günahdır.” (Aşar, 2019, s. 50)

Aquinas’ın söz konusu pasajlardaki temel vurgusu ahlak veya insandan ziyade *ilahi plan* ve *günah* yaklaşımıdır. Dolayısıyla dinidir. Buna göre o, canlı varlıklar ile insanın ilişkisinin belirlenmesinde Tanrı’nın etkinliği ve belirleyiciliğini savunmaktadır.

Toparlayacak olursak birinci bölüm değerlendirmemizde yazar kitabında geleneksel etiğin dini ve felsefi olarak iki temelini bulduğunu savunmaktadır. Ancak tarihi açıdan bakıldığında farklı bir yaklaşım olarak aynı sürecin farklı yaklaşımları olduğuna dikkat edilebilmektedir. Her iki temel yaklaşımın merkezini insan ve onun faydası oluşturmaktadır. Dolayısıyla tarihin ilk dönemlerinden itibaren bu düşünce dini yaklaşım ile; dine eleştirel yaklaşımlarla birlikte felsefi yaklaşım desteklenerek farklı bir boyut kazanmıştır, denebilmektedir. Dolayısıyla her iki temel yön insanın merkez olması nedeniyle tek bir süreç içerisinde ele alınabilmektedir.

İkinci Bölüm

İnsan-merkezci biyoetiğin bilimsel bir yaklaşım olarak tarihi süreçleri ve yapısı yazar tarafından incelenmiştir. Bölümün amacı yazar tarafından şöyle ifade edilmiştir:

“Buradaki amaç biyoetik disiplinini sadece açıklamak değil, aynı zamanda ve daha da önemlisi biyoetiğin insan-merkezci bir düşünüş biçimi olduğunu, yani ilk bölümde de dile getirilmiş olan onun ‘yeni bir etik’ olmadığını göstermeye çalışmak olacaktır.” (Aşar, 2019, s. 71)

Biyoetik, bu bölümde yazarın da aynı kanaatte olması çerçevesinde keşifler ve teknolojik gelişmeler karşısında canlılığın ve canlıların ahlaki yönüne işaret etmenin zorunluğundan ortaya çıkmıştır, denmektedir (Aşar, 2019, s. 74). Dolayısıyla biyoetik ilk çağrışımı itibariyle sadece biyo ve etik olarak değil, birini veya her ikisini de içeren sistemler tarafından yapılan katkılarla var olan bir alandır. Çünkü biyoetik Stephan Gerard Post’a atıfla yazara göre:

“*Biyoetiğin gelişim aşamasında hekimler yalnızca ahlak felsefesine değil, Protestan, Yahudi ve Katolik inanç sistemlerine de yönelmişlerdir. Bu erken dönemde pek çok düşünür, din düşünürleri ile karşılıklı verimli bir diyalog içinde bulunmuşlardır. Böyle diyalogların yalnızca alanın derinliğine katkısı olmamış, aynı zamanda 1970’lerin başında içinde tüm görüşlerden ve mezheplerden vatandaşları bulduran bir liberal demokrasi dinamiği doktor hasta ilişkisi, araştırma, tıp ve sağlık hizmetleri alanındaki gelişmelerde ortaya çıkan etik problemlerin ön plana çıkarılmasında etkili olmuştur.*” (Aşar, 2019, s. 77)

Yazar tarafından özellikle 1970’lı yıllardan itibaren etik ve biyoetik ilişkisinde dini yaklaşımların değişiminin ele alınması biyoetik tarihinin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Ancak sadece filozofların pratik sorunlardan ahlaki meselelere eğilimi değil, aynı zamanda etkinliği tüm dünyada artmakta olan eklektik ve senkretik yeni dini ve sosyal hareketlerin yaklaşımları biyoetik alanına katkı sunmaktadır. Japon yeni dini hareketlerinden olan Omoto, hukuk ve tıp alanındaki etik dışı kabul ettiği ölüm cezalarının kaldırılması ve insan klonlanmasını yasaklanması konularında bildiriler yayınlamıştır (Shimamoto, 2003a, 2003b).

Bu eğilimleri tetikleyen olayların başında 1962’de Amerika’da Yapay Böbrek Merkezi’nin tüm hastalara hizmet veremeyeceğinden tedavi edilecek hastaların seçimi için bir komite kurulmuş ve bu komiteye *Tanrı Komitesi* adı verilmiştir. Ancak komitede subjektif kararların etkili olmasının tespiti, komitenin geçerliliğinin ve öneri çözümlerin sorgulanmasına yol açmıştır. Diğer bir örnek ise 1950’lerde hastanelerde yer almaya başlayan solunum cihazlarıdır. Bu cihazlar, beyin aktivitesi duran dolayısıyla bitkisel hayata giren hastaların hayatta tutulmasını sağlamıştır. Ancak bu durum diğer taraftan da organ nakli bekleyen hastalara da organ nakli açısından bir seçenek oluşturmuştur. Bu düşüncelerle Amerika’da *Beyin Ölümleri Komitesi* kurulmuştur. Bu komite bitkisel hayatta olan hastaların merkezi sinir aktivitelerinin ölüm için yeni bir ölçüt olmasını onaylamıştır. Komite bu kararıyla bitkisel hayatta olan insanların ölü olduğunu dolayısıyla onlardan organ alınabileceğini onaylamıştır (Aşar, 2019, s. 92). Ancak bu yaklaşım günümüzde dahi uygulanmaya devam edilse de halen ahlaki olarak kabul görülmemiştir.

Söz konusu eğilim için diğer bir destekleyici durum ise insanlar üzerinde yapılan deneyler olduğu vurgulanmıştır. 1965-1971 yılları arası Yahudi Kronik Hastanesi'nde hastalara rızaları alınmaksızın canlı kanser hücreleri enjekte edilmiştir. New York'ta bulunan Willowbrook Devlet Hastanesinde zihinsel engelli çocuklara hepatit virüsü aşılanmıştır. Alabama Tuskegee'de 1930-1970 yılları arası tedavi edilmeksizin zenci insanlardaki frenginin doğal seyrini belirlemek amacıyla çalışmalar yapılmıştır (Aşar, 2019, s. 95).

Üçüncü Bölüm

Bu bölümde insan-merkezci biyoetik eleştirisi yapılarak canlı merkezci biyoetiğe geçişin dinamikleri, temsilcileri ve temel düşünceleri ele alınmıştır. Yazar, canlı merkezci biyoetiğin ne olduğunu Holmes Rolston'a atıfla açıklamaktadır:

“Genel olarak canlı merkezlik yaşama saygı etiğini işaret eder. Bitkiler ve hayvanlar da içinde olmak üzere yaşayan tüm canlılara odaklanır; insan merkezlik gibi yalnızca insanlar ya da acı çekebilen arzuları olan daha üst seviyedeki hayvanlar etiğin merkezinde yer almaz. Burada temel soru ‘acı çekebiliyor mu’ değildir, ‘Canlı mı’ sorusudur.” (Aşar, 2019, s. 138)^{publis-her”.”Kimlik Yayınları”,”publisher-place”.”Kayseri”,”title”.”Biyoetik Geçmiş-ten Günümüze”,”author”:[{“family”.”Aşar”,”given”.”Haluk”}],”issued”:{“-date-parts”:[["2019"]]}},”locator”.”138”,”label”.”page”}],”schema”.”https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json”}}

Canlı olan her varlığın dikkate alınarak etik yaklaşımların geliştirilmesi önemli bir noktadır. Çünkü insanlar ve hayvanlar eylemleri açısından tercihleri gözlemlenerek yönelimleri belirlenebilse de bitkiler için aynı yaklaşım söz konusu değildir. Bu açıdan ahlaki olmasalar da canlıların da kendi iyisinin bulunduğu yaklaşımı geliştirilmiştir (Aşar, 2019, s. 141). Yine de canlı varlıkların kendi iyilerinin olduğu vurgusu insan tarafından yapılmakta ve söz konusu canlıya atfedilmektedir. Dolayısıyla yaklaşım kabul edilebilir bir yönde olsa da canlı-merkezci yaklaşımın temelinin de insan-merkezci yaklaşım olduğu eleştirileri mantıksız değildir. Bu sebeple *yaşama saygı* gibi yeni anlayışlar geliştiri-

rilerek aşılmaya çalışıldığı anlaşılmıştır, denebilmektedir (Aşar, 2019, s. 155).

P. W. Taylor, canlı merkezci yaklaşımın gerçekleştirilmenin yolunun “yaşama saygı” onun da özsel *değerle* mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Özsel değer de ancak bir inanç sistemi kurmakla mümkün olduğunu vurgulamıştır. Ona göre insanın dünyaya bakışı belirli bir inanç ürünüdür. Bu inanç sistemi de antropolojik perspektiften hareketle insan-merkezci ilkeler oluşturmuştur (Aşar, 2019, s. 159). Yine Taylor’a göre *yaşama saygı* etiğini tamamlamak için insanın nasıl davranması gerektiği üzerinde durmakta olduğu ifade edilmiştir. Ona göre cömertlik, merhamet, empati ve özen olmak üzere dört ödev söz konusu etiği gerçekleştirmede önemlidir (Aşar, 2019, s. 160). Yazar bu noktada Taylor’un yaklaşımının Aristoteles’in görüşüyle aynı ekseninde olduğu ve insandaki bu özelliklerin bir huy olduğu değerlendirmesini yapmaktadır. Diğer taraftan Taylor canlı-merkezci yaklaşımın bazı ödevlerle mümkün olduğunu savunsa da James Sterba bu konuda farklı düşünmektedir. Ona göre ne türden olursa olsun bireysel farklılıkların eşitliği söz konusudur. İnsanların eşit olduğu iddia edildiği halde her bir insana farklı davranılmaktadır. Sterba bu yaklaşımı esas alarak türlerin eşitlik iddiasında bulunabileceğini, fakat onlara farklı da davranılabileceğini savunmaktadır. Ancak, Sterba’nın bakış açısı insanın pratik ilkeleriyle tutarlı olsa da canlı-merkezciğin kendisiyle zıtlık teşkil etmektedir. Dolayısıyla Taylor ve Sterba’nın yaklaşımları incelendiğinde Taylor’un canlı-merkezci görüşü önem kazanmaktadır.

Sonuç olarak doktora tezinin gözden geçirildikten sonra yayımlanan eser, biyoetik alanında dini ve felsefi temelleri gayet anlaşılır bir üslupla ele alarak eleştirisini başarılı bir biçimde gerçekleştirmiştir. İnsan merkezci ve canlı merkezci biyoetik yaklaşımlarının ayrıntılı karşılaştırılmasının din, felsefe, tıp ve hukuk alanlarından konuya katkı sağlayan alıntılar yapıldığı görülmüştür. Canlı-merkezciğin gelişiminin düşüncel ve teknolojik gelişmelerle başladığı, dini-felsefi alt yapısının her ne kadar zıt gibi görülse de insan-merkezli yaklaşımdan ayrı olmadığı anlaşılmıştır. Din ve biyoetik ilişkisi, her ne kadar örneklem olarak kısıtlı ele alınmış olsa da, alanı olması nedeniyle felsefe temelli konular gayet yalın ve açıklayıcı bir biçimde ele alınıp işlenmiştir. Eserin ala-

nında yeni çalışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Etik Beyan

“Haluk Aşar, *Biyetik Geçmişten Günümüze*, Kimlik Yayınları, Kayseri, 2019, S. 225” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kuralları Yayın Etiği Komitesinin (Committe on Publication Ethics - COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

KAYNAKÇA

Aşar, H. (2019). *Biyetik Geçmişten Günümüze*. Kimlik Yayınları.

Bozkurt, N. (2004). Mescid-i Aksâ. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 29, ss. 268-271). TDV Yayınları.

Harman, Ö. F. (2002). Kudüs. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 26, ss. 323-327). TDV Yayınları.

Kitab-ı Mukaddes. (t.y.). Erişim Tarihi 13 Ağustos 2022, gönderen <https://www.kitabimukaddes.com/kutsal-kitap-hakkinda-bilgilendirme-ve-tam-metni/>

Kur'an-ı Kerim. (t.y.). Erişim Tarihi 13 Ağustos 2022, gönderen <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>

Shimamoto, K. (2003a, Ocak 5). *The Oomoto Foundation protests any birth of a human clone baby*. <http://www.oomoto.or.jp/English/enBiet/clone030105.html>

Shimamoto, K. (2003b, Haziran 12). *Oomoto's support for abolishing the death penalty*. <http://www.oomoto.or.jp/English/enBiet/dethp030612.html>

